

SZTUKA PATRZENIA JAKO ANALIZA PERCEPCYJNA KRAJOBRAZU

THE ART OF LOOKING AS A LANDSCAPE PERCEPTION ANALYSIS

■ Fizjonomiczne tło współczesnego środowiska życia, charakteryzuje się różnorodnością form stworzonych przez człowieka i naturę. W percepcyjnym odbiorze, są one dostrzegane jako zjawiska czasowo-przestrzenne, którym towarzyszą treści znaczeniowe. Wrażenia percepcyjne oraz treści, możliwe do odczytania, pobudzają wyobraźnię i wpływają na indywidualny i emocjonalny stosunek do krajobrazu, w którym aktualnie się przebywa.² Z tych powodów, percepcyjna wartość krajobrazu, jest dostrzegana przede wszystkim w sposób subiektywny, co jest rezultatem funkcjonowania i budowy aparatu percepcyjnego ukształtowanego ewolucyjnie w pierwotnym środowisku życia.³

Wynika z tego, że subiektywność widzenia, bliska postawie artystycznej jest naturalnym sposobem odczytywania wartości, występujących w otoczeniu. W architekturze krajobrazu naturalne, subiektywne widzenie winno być wspierane obserwacją o charakterze obiektywnym. Umiejętność prowadzenia takiej zrównoważonej obserwacji pozwala dostrzegać krajobraz w sposób artystyczny a jednocześnie badawczo-dociekliwy. Wykształcenie zdolności patrzenia na krajobraz z dwóch pozornie przeciwstawnych pozycji jest ściśle związane z wykonywaniem zawodu architekta krajobrazu i samej architektury krajobrazu, która w swej istocie jest dyscypliną działającą na pograniczu sztuki i nauki. Kształcenie i doskonalenie u obserwatora – architekta krajobrazu tego rodzaju sposobu widzenia można nazwać – sztuką patrzenia.

Sztuka patrzenia

Jest ona specyficznym rodzajem działalności twórczej, związanym z architekturą krajobrazu, w której zdolności artystycznego widzenia zjawisk przestrzennych są dopełniane obiektywną wiedzą. Czynnikiem, które ułatwiają dokonywanie tego rodzaju przedsięwzięć, jest zdolność opanowania sztuki patrzenia, której źródłem jest talent, prezentowanie postawy artystycznej oraz zrozumienie potrzeby analitycznego badania krajobrazu. Konieczność połączenia tych czynników w jednym działaniu twórczym najlepiej można dostrzec w trakcie prowadzenia procesu projektowania. Działaniem inicjującym proces twórczego myślenia, którego rezultatem mogą być realne dokonania projektowe, jest właśnie analiza percepcyjna krajobrazu.

Metoda przeprowadzania badania analitycznego, jest zasadniczo podporządkowana pragmatyce postępowania, związanej z przebiegiem procesu projektowania w architekturze krajobrazu. Sprowadza do pytań: *Co to jest? Jak to jest? Co z tym można zrobić?* W tym jest wyrażony twórczy proces projektowania. Autorem tego syntetycznego zapisu, jest J. Bogdanowski.⁴ Analiza percepcyjna krajobrazu ma ułatwić poszukiwanie, oraz znajdowanie odpowiedzi na postawione pytania. Przeprowadzenie analizy wizualnej krajobrazu, winno być podporządkowane logicznej zasadzie postępowania i prowadzenia badań, wyrażonej za pomocą skrótu myślowego: *od ogółu, do szczegółu*.

Ta logiczna zasada wpisuje się w trzy szacunkowe zakresy przestrzeni wzrokowej,⁵ którymi zwyczajowo, ludzie w wielu kulturach posługują się. W uogólnieniu, zaczyna się od spoj-

zenia na badany fragment krajobrazu z możliwie najdalszej odległości, aby dostrzec go jako wybraną z całości porcję przestrzeni. Następnie wchodzi się do jej środka, gdzie operuje się średnią głębokością, kończąc na najbliższym otoczeniu. Końcowym etapem jest ponowne doświadczenie najdalszego widzenia, skierowanego ze środka na zewnątrz. Badany fragment krajobrazu widziany w taki sposób, najpełniej ujawnia obserwatorowi-analitykowi, swoje wartości percepcyjne.

Zasady przeprowadzania analizy percepcyjnej krajobrazu⁶

Podstawą badania analitycznego jest rzeczywisty krajobraz a nie jego odwzorowanie. Ogólnymi czynnikami decydującymi o sprawnym przeprowadzeniu analizy percepcyjnej krajobrazu w rzeczywistej przestrzeni są: *motorium*, czyli zadawający stan możliwości poruszania się po terenie oraz stan *sensorium*, czyli sprawność działania własnego aparatu percepcyjnego i zdolność posługiwania się nim.⁷ Możliwość swobodnego poruszania się w terenie oraz postrzeganie sytuacji czasowo-przestrzennych w otoczeniu krajobrazowym, które są przepuszczane przez umysł, wyposażony w „filtry kulturowe”⁸ czyli pochodzenie, wykształcenie, płeć, powinny współtworzyć bieżącą świadomość, dzięki której, obserwatorzy będą wiedzieli, gdzie są, co będą tu robili, i w jaki sposób powinni interpretować i odczuwać to, co widzą. Podstawową rolę w wytyczaniu siatki komunikacyjnej, po której będą się poruszali w krajobrazie, winny odgrywać drogi publiczne, dostępne bez ograniczeń.

Kolejność i ogólna charakterystyka poszczególnych etapów przeprowadzania analizy. Dostrzeganie ogółu

Pierwszym badaniem, które uruchamia proces projektowania, jest wizualne wyodrębnienie z całości krajobrazu, takiego

¹ Samodzielny Zakład Sztuki Krajobrazu, Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego.

² Takie założenie jest głównym przesłaniem fenomenologii. Maciejczak M., *Świat według ciała w fenomenologii percepcji M. Merleau-Ponty'go*. Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 2001.

³ Potwierdzeniem tej tezy jest między innymi teoria „schron-widok”. Appleton J., *The experience of landscape*, John Wiley and Sons, London 1975.

⁴ Bogdanowski J., *Metoda jednostek i wewnątrz architektoniczno-krajobrazowych w studiach i projektowaniu*, III Forum Architektury Krajobrazu, (red.) Wojski P., SGGW, Zakład Studiów Krajobrazowych, Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu – Narodowa Instytucja Kultury, Warszawa 2000, ss. 2–11.

⁵ Pojęcie przestrzeni wzrokowej jest zapożyczony od Lecha Niemcewskiego. Niemcewski L., *Architektura i złudzenia optyczne*, Politechnika Warszawska, Warszawa 1928.

⁶ Szczegółowy opis metody przeprowadzania analizy percepcyjnej krajobrazu jest w książce, Skalski J., *Analiza percepcyjna krajobrazu jako działanie twórcze inicjujące proces projektowania*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2007.

⁷ Pojęć *motorium* i *sensorium* do opisu i analizowania przestrzennych zachowań człowieka, użył Jerzy Mikulowski-Pomorski. Mikulowski-Pomorski J., *Nieco o społecznym aspekcie postrzegania* [w:] *Droga od percepcji do ochrony i kształtowania środowiska*, (red.) Bogdanowski J., Oficyna Wydawnicza Instytut Ekologii PAN, Warszawa 1994, s. 34.

⁸ Filtr kulturowy, to pojęcie wprowadzone przez A. Rapoport. Böhm A., *Percepcja formy architektonicznej w pracy A. Rapoport*, [w:] *Teka Komisji Architektury i Urbanistyki*, T. XX, (red.) Bogdanowski J., Oddział PAN w Krakowie, Kraków 1986, ss. 123–130.

przestrzennego fragmentu, który percepcyjnie uznano za obszar naszego zainteresowania. W dalszych badaniach, będzie się go traktować jako „ogół”. Wybrany „ogół”, najlepiej ujawni się, kiedy okraży się wybrany fragment krajobrazu ze wszystkich stron, z takiej odległości, aby w miarę możliwości, zobaczyć go jako wyodrębnioną z całości, objętościową porcję przestrzeni.

Dostrzeganie bram wprowadzających

W drugiej kolejności należy spróbować dostrzec wejścia i bramy, które wprowadzają do „ogółu”. Wizualne dostrzeżenie wejść prowadzących do wnętrza wyodrębnionego wcześniej „ogółu” jest następnym etapem pracy badawczej. Wskazanie tych miejsc ma istotne znaczenie w przeprowadzeniu analizy percepcyjnej krajobrazu, ponieważ różnego rodzaju drogi, które przez nie wnikają do wnętrza ogółu, pełnią rolę wprowadzenia. Są one granicznymi bramami, pomiędzy wnętrzem „ogółu” a jego krajobrazowym, zewnętrznym sąsiedztwem.

Wewnętrzna struktura ogółu

W trzeciej kolejności należy przeprowadzić obserwację, które ułatwią zobaczenie, przestrzennej struktury wnętrza „ogółu” oraz wskazanie elementów, które ją tworzą. Należy spróbować rozpoznać, czy dostrzeżony układ przestrzenny był celowo skomponowany albo czy powstał w sposób spontaniczny lub, że jest układem mieszanym, trudnym do jednoznacznego zdefiniowania. Na tym etapie badań niezwykle przydatne mogą okazać się dotychczasowe metody badań percepcyjnych, stosowane w urbanistyce i architekturze krajobrazu.⁹

Tło fizjonomiczne

W czwartej kolejności należy dokonać wizualnego rozpoznania obiektów i szczegółów, które tworzą wewnętrzny krajobraz „ogółu”, widziany w postaci fizjonomicznego tła.¹⁰ Na tym etapie, bardzo istotne znaczenie ma wnikliwość obserwacji, która pozwoli dostrzegać złożoność fizjonomicznego tła, jako zbioru elementów, które można szacunkowo klasyfikować pod względem ich wartości wizualnych i znaczeniowych. Podstawą klasyfikacji wizualnej jest przyjęcie założenia, że to, co widzi się jako złożone tło, składa się z obiektów i szczegółów fizjonomicznych, które różnią się od siebie wielkością.

Komfort dalekiego patrzenia

Dostrzeżenie i rozpoznanie najmniejszych obiektów widocznych w krajobrazie, kończy analityczny proces prowadzony według zasady od ogółu do szczegółu. Następne badanie nie jest już podporządkowane tej zasadzie, a mimo to, jest dalszą kontynuacją prowadzonej analizy percepcyjnej. Wprowadzenie innego rodzaju badania, wynika z podporządkowania się cykliczności pracy zmysłu wzroku, która podświadomie skłania do zmiany głębokości patrzenia. Naturalną reakcją na zmuszanie oczu do operowania w bliskiej i średniej przestrzeni wzrokowej, jest chęć patrzenia w dal. Dlatego ostatnim, piątym etapem badawczym, jest dostrzeżenie i wskazanie takich miejsc w poszczególnych wnętrzach, z których istnieje możliwość patrzenia na zewnątrz zdefiniowanego „ogółu”. Granicą tego patrzenia, jest linia horyzontu, traktowana jako najdalszy zakres przestrzeni wzrokowej. Znalezienie takich sytuacji przestrzennych, pozwoli przebadać je pod kątem wartości, odczuwania tam komfortu dalekiego patrzenia. Ocena stopnia wartości tego komfortu, jako odczucia wybitnie subiektywnego, może być różnie klasyfikowana. Jest to wyzwanie dla architekta krajobra-

zu, który dokonując oceny takiego miejsca, sam osobiście winien rozważyć jego przydatność w procesie projektowania.

Podsumowanie

Percepcyjna analiza krajobrazu, jest działaniem twórczym, które w uogólnieniu można określić sztuką widzenia. Metoda może być wykorzystywana w pracy projektowej i do celów dydaktycznych. Umiejętność przeprowadzenia analizy percepcyjnej krajobrazu, inicjuje twórczy proces projektowania. Umożliwia odkrycie wielu zjawisk obecnych w przestrzeni, które nie są powszechnie dostrzegane jako wartości krajobrazu. Do nich można zaliczyć wartości znaczeniowe, które są istotnym składnikiem przestrzennej struktury krajobrazów. Obecność tych wartości w przestrzeni, decyduje o tożsamości miejsca, splendorze, stołeczności.

Praca analityczna wykonana według tej metody i udokumentowana w odpowiedni sposób, może być wykorzystana w opracowaniach planistycznych. W dydaktyce, analiza percepcyjna krajobrazu może być pomocna przy naborze kandydatów na studia kierunku architektura krajobrazu. Przeprowadzenie przez kandydata wstępnej analizy percepcyjnej krajobrazu jako tematu na egzaminie wstępnym, wykaże przydatność do studiowania tego kierunku. Ćwiczenia z analizy percepcyjnej prowadzone w ramach zajęć na studiach, pozwolą studentom nauczyć się sztuki widzenia i dzięki temu, w swej twórczości będą lepiej rozumieli czym jest krajobraz.

Streszczenie: Na etapie projektowania koncepcyjnego, proponowana metoda analityczna inicjuje proces projektowania, którego rezultatem może być oryginalna, twórczą idea. Zastosowana na etapie realizacji projektu pozwala dostrzec wiele zjawisk w krajobrazie, które mogą mieć zasadnicze znaczenia dla tworzenia nowych rozwiązań, w większym stopniu akceptowanych przez ludzi. Umożliwia także dokonywanie porównań przy nadzorowaniu przez autora rzeczy, które zostały zrealizowane i tych, które były jego zamierzeniem projektowym. Analiza percepcyjna krajobrazu może być stosowana w dydaktyce, co pozwoli studentom nauczyć się sztuki widzenia i dzięki temu, w swej twórczości będą lepiej rozumieli czym jest krajobraz.

Słowa kluczowe: percepcja krajobrazu, analiza krajobrazu, sztuka wizualizacji.

Abstract: *At the stage of conceptual designing, the suggested analytic method initiates designing process that may result in an original creative idea. Applied at the stage of realization design it allows to notice many phenomena in landscape that may have substantial significance in creating new solutions, more acceptable by people. It also enables making comparisons while supervising by the author the things which have been realized and the ones which were a designing intention. Perception analysis of landscape may be applied in teaching, which will help students to learn the art of seeing and to better understand landscape.*

Key words: *landscape perception, landscape analysis, the art of visualization.*

⁹ Między innymi są to metody badawcze stosowane przez K. Wejcherta, K. Lynch, G. Cullena i in.

¹⁰ Przykładowy opis przeprowadzania analizy tła fizjonomicznego „ogółu” znajduje się w książce: Skalski J., *Krajobraz miasta w przestrzeni wzrokowej. Patrząc, widzieć i rozumieć przestrzeń publiczną Warszawy*, [w:] *Przyroda i miasto*, T. V, (red.) Ryłke J., Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2003, ss.18–39.